
ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

Μία ὀρθόδοξη ἀντιμετώπιση τοῦ οἰκολογικοῦ προβλήματος

Α'. ΜΙΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

«**Ο** ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ζῶο πού ἔχει κληθεῖ νά γίνει Θεός», εἶπε ἓνας πατέρας τῆς Ἐκκλησίας. Καί γι' αὐτό ἀκριβῶς ὁ Λόγος ἔγινε σὰρξ: γιά νά μᾶς ἀνοίξει, μέσω τῆς ἁγίας σάρκας τῆς γῆς μετουσιωμένης σέ εὐχαριστία, τήν ὁδὸ πρὸς τὴ θέωση. Ὑπάρχει ὅμως καί ἓνας ἄλλος δρόμος, ἓνας δρόμος φοβερός: ὁ ἄνθρωπος θέλησε —καί θέλει ἀκόμη— νά θεωθεῖ μέ τίς δικές του δυνάμεις, νά κατασκευάσει τὴ Βαβέλ καί ὅχι νά ὑποδεχθεῖ τὴ Νέα Ἱερουσαλήμ. Θέλησε —καί θέλει ἀκόμη— νά κάμει τὸν κόσμον λεία, νά γίνει ὁ τύραννός του καί ὅχι ὁ βασιλεύς-ιερέας του. Ἀπὸ τὴ δυνάμει διαφάνεια τῶν πραγμάτων, πού ἔχει ἀποκατασταθεῖ ἐν Χριστῷ, κατασκεύασε ἓνα καθρέπτη Νάρκισσου. Σήμερα ὁ καθρέπτης θραύεται, ἡ μητρικὴ θάλασσα μολύνεται, ὁ οὐρανὸς σχίζεται, τὰ δάση καταστρέφονται καί ἡ ἔρημος ἀπλώνεται. Πρέπει νά περισώσουμε τὴ δημιουργία ἢ, ἀκόμη καλύτερα, νά τὴν ὠραῖσουμε, νά τὴν ἐκπνευματώσουμε, νά τὴ μεταμορφώσουμε. Κι αὐτό, γιατί ὁ Χριστιανισμὸς ἔχει τίς εὐθύνες του σ' αὐτό τό δράμα. Στὴ Δύση, κυρίως, δέν ἀγάπησε ἀρκετὰ τὴ γῆ. Ὅσο γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία, αὐτὴ ξέρεи ὅτι ἡ γῆ εἶναι κάτι τό ἱερό. Ὅμως γιὰ πάρα πολὺ χρόνο ἡ ἱστορία —ὑπερβολικά ἐχθρική γι' αὐτήν— τὴν ἐμπόδισε νά ἐπεξεργασθεῖ αὐτὴ τῆς τὴ διαίσθησι καί νά τῆς δώ-

σει ὅλη τή δύναμή της μέσα στά πλαίσια τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς ἐπικαιρότητας. Σήμερα, ἔχει τό χρέος νά τό πράξει σέ οἰκουμενικό ἐπίπεδο, μοιραζόμενη ὅ,τι ἔχει μέ τούς ἄλλους Χριστιανούς.

Ὅχι ὅτι πρόκειται νά προσφέρει ἔτοιμες συνταγές. Οἱ συνταγές εἶναι τά «φιλά» τῶν ἐπαναστάσεων, τῶν μόνων ἐπαναστάσεων πού ἔχουν κάποια ἀξία, τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ Πνεύματος. Γιατί, πραγματικά, τίποτε δέν πρόκειται νά γίνει χωρίς μιᾶ ἀπέραντη «μετάνοια» τοῦ νοῦ καί τῆς καρδιάς —ἄλλωστε, γιά τή Βίβλο, ὁ νοῦς καί ἡ καρδιά εἶναι τό ἴδιο πράγμα. Τίποτε δέν πρόκειται νά γίνει ἄν ἡ προσευχή μας —προσωπική καί λειτουργική—, ἡ μυστηριακή ζωή μας, ἡ ἀσκησή μας, δέν ξαναβροῦν μέ διαύγεια τήν κοσμική τους διάσταση. Σήμερα, θά ἤθελα ἐδῶ νά προτείνω τίς ἀρχές μιᾶς θεολογίας τῆς δημιουργίας.

Ἄν ἔτσι ἔχουν τά πράγματα, τοῦτο ὀφείλεται στό ὅτι ὅλα δημιουργήθηκαν ἀπό τόν Λόγο καί γιά τόν Λόγο, ὅπως μᾶς λέγει ἡ πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολή (1:17), καί ὅτι τό νόημα τῆς δημιουργίας αὐτῆς μᾶς ἀποκαλύπτεται διὰ τῆς ἀνα-δημιουργίας πού ἐνεργεῖ ὁ ἐνσαρκωθεὶς Λόγος, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ὁποῖος ἔγινε υἱὸς τῆς γῆς. «Καί αὐτός ἐστὶ πρὸ πάντων, καί τά πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε»· κείμενο πού ἐνισχύεται ἀπὸ τόν Πρόλογο τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου: «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καί... ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν». Ὁ Λόγος εἶναι τό ἀρχέτυπο ὅλων τῶν ὄντων καί ὅλα τά ὄντα βρίσκουν σ' αὐτόν τήν ὁλοκλήρωση, τήν «ἀνακεφαλαίωσή» τους. Τό εὐαγγέλιο θά πρέπει νά κηρυχθεῖ «εἰς πᾶσαν τήν κτίσιν», λέγει ἡ πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολή, καί ἡ Ἐκκλησία, ὑπὸ τήν προοπτική αὐτή, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τήν κτίση ἢ ὁποία ξαναβρίσκει τήν ἐνότητά της καί χριστο-ποιεῖται. Αὐτό εἶναι «τό μυστήριον τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ», τό ὁποῖο ἀναγγέλλει ὁ Ἀπό-

στολος Παῦλος στους Ἐφεσίους: «Ἀνακεφαλαιώσασθαι τά πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τά ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καί τά ἐπὶ γῆς» (1:10).

Ἡ χριστιανική κοσμολογία εἶναι, ἐπομένως, ἀδιαχώριστη ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς σωτηρίας. Ἡ θεολογία, ἡ πνευματικότητα, ἡ ἐμπειρία τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπογραμμίζουν ὅτι ἡ πτώση, ἡ ἀμαύρωση τῆς παραδείσιας κατάστασης τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελοῦν μία πραγματική κοσμική καταστροφή. Καταστροφή πού εἶναι ἀκατανόητη στὴν ἐπιστήμη ἐφόσον παρήχθη σέ μία ἄλλη διάσταση τῆς πραγματικότητας καί ἐφόσον, ἀπὸ τὴν πλευρά της, ἡ ἐπιστημονική παρατήρηση περιέχεται ἐφεξῆς στὰ ἀναπόφευκτα γνωρίσματα τῆς πεσμένης ὑπαρξης. Ὁ Θεός δέν δημιούργησε τὸ θάνατο. Ὅμως τὸν χρησιμοποίησε στὴν παρούσα φάση τῆς κοσμικῆς ἐξέλιξης. Αὐτό, μέχρις ὅτου ἐνσαρκωθεῖ γιὰ νὰ συντρίψει τὸν πνευματικὸ θάνατο, νὰ ἀποδώσει στὸν ἄνθρωπο τὴν ἀρχική του κλήση ὡς δημιουργημένου δημιουργοῦ καί στὴν ὕλη τὸ μυστηριακό της χαρακτήρα.

Μέ τὴν ἐνσάρκωσή του, τὴν ἀνάστασή του, τὴν ἀνάληψή του καί τὴν πέμψη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὁ Χριστὸς προκάλεσε τὴ μεταμόρφωση (τουλάχιστον «δυνάμει») ὅλου τοῦ σύμπαντος. Τὰ λειτουργικά καί πατερικά κείμενα, συνεχίζοντας κατ' εὐθείαν τὸν Ἀπόστολο Παῦλο καί τὸν Εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη, κηρύσσουν ἀπερίφραστα τὴν κοσμική αὐτὴ διάσταση τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς, λέγει ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, κατέστη «ὁ ἥλιος τῶν κόσμων», ὑπὸ τίς ἀκτίνες τοῦ ὁποίου ὠριμάζει ἡ ἐνότητα τοῦ σύμπαντος. «Τοῦτό ἐστι τὸ μέγα καί ἀπόκρυφον μυστήριον. Τοῦτό ἐστι τὸ μακάριον, δι' ὃ τά πάντα συνέστησαν, τέλος. (...) Πρὸς τοῦτο τὸ τέλος ἀφορῶν τὰς τῶν ὄντων ὁ Θεὸς παρήγαγεν οὐσίας». (...) Ὁ Χριστὸς «ἡ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένων ἐστὶν ἀνακεφαλαιώσις. (...) Διὰ γάρ τὸν Χριστόν, ἡγουν τὸ κατὰ Χρι-

στόν μυστήριο, πάντες οί αἰῶνες, καί τά ἐν αὐτοῖς τοῖς αἰῶσιν, ἐν Χριστῷ τήν ἀρχήν τοῦ εἶναι καί τό τέλος εἰλήφασιν».

Ὦντας ἀπόλυτη προσωπική ὕπαρξη —ἀφοῦ εἶναι ἀπό τά θεῖα πρόσωπα τῆς Ἀγίας Τριάδας, ὅπως λέγει ἡ Λειτουργία μας— ὁ Λόγος, κατά τήν ἐνσάρκωσή του, ὅχι μόνο ἀφήνει τό σύμπαν νά τόν περιβάλει ἀποτελώντας ὁ ἴδιος ἓνα συγκεκριμένο στοιχεῖο τοῦ χώρου καί τοῦ χρόνου, ἀλλά, μέ τό νά πραγματώνει ἐπιτέλους τήν ἐσώτατη κλήση τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, περιέχει μυστικά ὅλο τό σύμπαν. Δέν θέλει, ὅπως ἐμεῖς, νά οἰκειοποιηθεῖ τόν κόσμον· τόν ἀναλαμβάνει καί τόν προσφέρει, σέ μία στάση μονίμως εὐχαριστιακή, ὡς σῶμα ἐνότητος, γλώσσα καί σάρκα κοινωνίας. Ἐν αὐτῷ ἡ πεσμένη ὕλη δέν ἐπιβάλλει πιά τά ὅριά της καί τούς τυραννικούς της νόμους, ἐν αὐτῷ ὁ κόσμος, ὁ ὁποῖος «ἐπάγωσε» ἐξαιτίας τῆς πτώσης μας, λιώνει στό πῦρ τοῦ πνεύματος, ξαναβρίσκει τήν ἀρχική του κλήση, τή διαφάνειά του, καί ἔχουμε ἔτσι τά θαύματα τοῦ εὐαγγελίου· θαύματα πού δέν εἶναι «τέρατα» γιά νά μᾶς θαμπώσουν, ἀλλά σημεῖα, προεικονίσαις τῆς ἔσχατης ἀναδημιουργίας. Μπροστά στά μάτια μας πρόβάλλει ἓνας κόσμος, στόν ὁποῖο τά πράγματα ἔχουν γίνει παρουσίες καί οἱ ἄνθρωποι, ἐπιτέλους, πρόσωπα.

Εἰδικότερα ἡ ἀνάληψη, στήν πρώτη χριστιανική σκέψη, εἶχε προσλάβει τή διάσταση τοῦ κατεξοχῆν κοσμικοῦ μυστηρίου. Τότε, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ὁ Χριστός ἀνεδείχθη Κύριος παντός ἄλλου ὀνόματος. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Δόξης ἀνῆλθε ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν γιά νά πληρώσει τά πάντα.

Ὁ σταυρός καθίσταται ἔτσι τό νέο Δέντρο τῆς Ζωῆς. «Τό ξύλο τοῦ σταυροῦ», γράφει τό δεύτερο αἶώνα ὁ Ἱππόλυτος Ρώμης, «ἀνυψώνεται ἀπό τή γῆ πρὸς τούς οὐρανοὺς. Ὡς φυτό ἀθάνατο ὑψώνεται στό κέντρο τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς, σταθερό στήριγμα

τοῦ σύμπαντος, σύνδεσμος ὅλων τῶν ὄντων, κοσμικός σύνδεσμος. Στερεωμένος μέ τά ἀόρατα καρφιά τοῦ Πνεύματος γιά νά μήν κλονισθεῖ ἡ σχέση του μέ τόν Θεό, ἀγγίζοντας τόν οὐρανό διά τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς του, ἐνισχύοντας τή γῆ μέ τά πόδια του, τήν ἀτμόσφαιρα μέ τά χέρια του, ὁ Χριστός εἶναι παντοῦ ὁλόκληρος, σέ ὅλα τά πράγματα... Μέ τήν ἀνάληψή του ἔδωσε ζωή καί δύναμη σέ ὅλα τά πράγματα... ὥσάν αὐτή ἡ θεία ἐπέκταση καί τό μαρτύριο τοῦ σταυροῦ νά διεπέρασαν τά πάντα. Ὡ, σύ πού εἶσαι τά πάντα ἐν πᾶσι, εἴθε οἱ οὐρανοί νά ἔχουν τό πνεῦμα σου καί ὁ παράδεισος τήν ψυχή σου· ὅμως τό αἷμα σου ἄς μείνει στή γῆ». Τό αἷμα πού ἀναβλύζει ἀπό τή διαπερασμένη πλευρά τοῦ Ἰησοῦ στό Γολγοθᾶ καί πού ἡ γῆ περισυνέλεξε ὡς ἓνα ἀπέραντο ποτήρι, τήν ἐξαγίασε ὁριστικά. Στό ἐξῆς ὅλα —ὡς καί οἱ ἀντινομίες πού ἡ σύγχρονη φυσική ἐρευνᾷ καί συνδυάζει γιά νά προσεγγίσει τή σύσταση τοῦ κόσμου— ἔχουν χαραχθεῖ μέ τό σημεῖο τοῦ σταυροῦ. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ μεταμόρφωση αὐτή τοῦ κόσμου μένει μυστική, κρυμμένη ὑπό τόν πέπλο τοῦ μυστηρίου, ἀπό σεβασμό πρὸς τήν ἐλευθερία μας. Φωτισμένος ἀπό τόν Χριστό, ὁ κόσμος μένει στό σκοτάδι γιά μᾶς, ἀπολιθωμένος στήν ἀδιαπέραστη πυκνότητά του ἐξαιτίας τῆς δικῆς μας πνευματικῆς πυκνότητας, ἔρμαιο τῶν δυνάμεων τοῦ χάους ἐξαιτίας τοῦ δικοῦ μας ἐσωτερικοῦ χάους. «Ἡ ἔρημος ἀπλώνεται», ἔλεγε ὁ Νίτσε τό δέκατο ἑνατο αἰῶνα, μιλώντας γιά τήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. Καί τή βλέπουμε σήμερα νά ἀπλώνεται μέσα στή φύση...

Ἡ μεταμόρφωση τοῦ κόσμου ἀπαιτεῖ ὄχι μόνο ὁ Θεός νά γίνει ἄνθρωπος ἐν Χριστῷ ἀλλά καί ὁ ἄνθρωπος νά γίνει Θεός ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι, δηλαδή ὁλοκληρωτικά ἄνθρωπος, ἱκανός νά δοκιμάσει τόν πόνο τῶν δυνατῶν καί τήν ἀγάπη πού ξέρει νά ὑποτάσσει ὅλη τή ζωή γιά νά τήν κάμει ν' ἀνθίσει. Ὁ Χριστός κατέστησε τούς

άνθρώπους ικανούς νά δεχθoῦν τό Πνεῦμα, δηλαδή νά συνεργασθoῦν γιά τήν κοσμική ἔλευση τῆς Βασιλείας. Ἐν Χριστῷ μέσα στό θεανθρώπινο σῶμα του, μέσα στό σῶμα αὐτό πού εἶναι, συγχρόνως, θεῖο καί κοσμικό, καί στό όποίο φυσᾶ τό Πνεῦμα, ἔχει ἀρχίσει ἡ ἔσχατη φάση τῆς «κοσμο-γένεσης», μέ ὅλους τούς σφαιδασμούς καί ὅλες τίς ὑποσχέσεις της. «Καί ὥσπερ τό ἐν τῷ ξύλῳ πῦρ ἐντός πολλάκις τῆς ἐπιφανείας κρυπτόμενον, λανθάνει τῶν ὁρῶντων ἢ τῶν ἀπτομένων τήν αἴσθησιν· ἀναζωπυρούμενον δέ φανεροῦται· οὕτω καί ἐν τῷ θανάτῳ ὃν πεποίηται κατ' ἐξουσίαν ὁ διαζεύξας τήν ψυχὴν ἀπό τοῦ σώματος», λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης. Βέβαια, αὐτή ἡ ἔσχατη ἐκπύρωση θά εἶναι μία ἀπότομη ἀλλαγὴ, ὅμως ὁ ἄνθρωπος θά πρέπει νά τήν ἐτοιμάσει παραμερίζοντας τή στάχτη καί κάνοντας νά ἀνεβεῖ στήν επιφάνεια τοῦ κόσμου ἡ μυστική θερμότητα πού κρύβεται στό βάθος της.

Τέτοιος εἶναι, τέτοιος θά ἔπρεπε νά εἶναι ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας. Μεταξύ τῆς πρώτης καί τῆς δεύτερης ἔλευσης τοῦ Κυρίου, ὑπάρχει ἡ Ἐκκλησία, τῆς ὁποίας ἡ κοσμική ἱστορία εἶναι ἡ ἱστορία μιᾶς γέννησης, τῆς γέννησης τοῦ σύμπαντος ὡς σώματος δόξας τῆς θεωμένης ἀνθρωπότητας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ μήτρα, μέσα στήν ὁποία ὑφαίνεται τό ὁλοκληρωμένο σῶμα τοῦ νέου Ἀνθρώπου, τῶν ἀναγεννημένων ἀνθρώπων. Τό θέμα αὐτό τῆς γέννησης διαπερνᾷ ὁλόκληρη τήν Ἀγία Γραφή, ἀπό τή Γένεση ὡς τήν Ἀποκάλυψη, ἀπό τήν Εὐα ὡς «εἰς γῆν ρέουσιν γάλα καί μέλι» (Ἐξ. 3:8), ἀπό τή Μαρία στή βάση τοῦ Σταυροῦ ὡς τή Γυναῖκα τήν περιβεβλημένη τόν ἥλιο, ἡ ὁποία «ἐν γαστρὶ ἔχουσα κράζει ὠδίνουσα καί βασανιζομένη τεκεῖν» (Ἀποκ. 12:2). «Πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει», γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος στοὺς Ρωμαίους, «καί συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν... ἐπ' ἐλπίδι ὅτι... ἐλευθερωθήσεται ἀπό

τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. 8:22· 20-21).

Β'. Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ

Τό θέμα τῆς «διάσωσης τῆς δημιουργίας» ἐπιβάλλεται συνεχῶς καί περισσότερο στήν προσοχή τῶν Χριστιανῶν. Θά προσπαθήσω νά διαγράψω τίς μεγάλες γραμμές μιᾶς πνευματικῆς θεώρησης τῆς δημιουργίας. Θά τό πράξω ὡς Ὁρθόδοξος, χωρίς ὅμως καί νά παραβλέψω τίς συγκλίνουσες ἀπόψεις, τίς ὁποῖες εἶχε στό θέμα αὐτό καί ὁ Χριστιανισμός τῆς Δύσης.

Ἡ Ἐκκλησία ἀσκεῖ κατὰ βάση τό λειτούργημά της μέσα στόν κόσμο μέ τά μυστήρια. Ἄλλωστε —θεωρούμενη ὡς πρός τό βαθύτερο περιεχόμενό της καί παρόλα τά ἱστορικά ἁμαρτήματα τῶν Χριστιανῶν— ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία εἶναι τό μυστήριο τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι. Ὡς τέτοια —ἅς ἔχουμε τό θάρρος νά τό ποῦμε, ὅπως τό εἶπαν καί οἱ Πατέρες μας— ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τήν καρδιά τοῦ κόσμου, εἶναι λιγότερο μέσα στόν κόσμο ἀπ' ὅτι ὁ κόσμος εἶναι μέσα σ' αὐτήν. Σύμφωνα μέ τήν ἐμπειρία αὐτή, τά δέντρα σ' αὐτή τήν ἐποχή πού ἀφήνει ἤδη νά διαφανεῖ ἡ ἀνοιξη, ἀρχίζουν νά ἀνθίζουν «ἐν Πνεύματι» καί ὁ Χριστός τῆς Ἀποκάλυψης κρατᾷ στά χέρια του τοὺς ἀστερισμούς. Ὁ κόσμος διασώζεται χάρις στίς προσευχές, τίς εὐλογίες, τοὺς μετασχηματισμούς πού συμβαίνουν μέσα στό σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. «Καί ταῦτα πάντα», γράφει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, «ὕλαι τυγχάνοντα ἄψυχοι καί ἀναίσθητοι τοῖς μεγάλοις θαύμασιν ἐμεσίτευσαν, τήν τοῦ Θεοῦ δεξάμενα δύναμιν». Ἡ διασπαστική δύναμη τοῦ «Ἐναντίου» ἐξορκίζεται, ἡ ὕλη μπορεῖ νά πραγματοποιήσῃ τίς μυστηριακές της δυνατότητες. Τό βάπτισμα, π.χ., ἐνεργοποιεῖ ξανά τό βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ στόν Ἰορδάνη —πού εἶναι ἤδη καί αὐτό μία

πασχάλια εικόνα ταπείνωσης και ανάστασης— και εξαγιαάζει τά ὕδατα, σύμβολο τῆς ὕλικῆς σύστασης τοῦ κόσμου (...). Οἱ ἐπικλήσεις, τίς ὁποῖες περιέχουν ὅλες οἱ μυστηριακές τελετές, συνεχίζουν τήν Πεντηκοστή, κατά τήν ὁποία τό Ἅγιο Πνεῦμα φέρει στό φῶς τή νέα δημιουργία, τήν «καινή κτίση» ἐν Χριστῷ: μᾶς ἐπανασυνδέουν, χάρη στό νέο αὐτό δυναμισμό, τό δυναμισμό τῆς ἀνάστασης, μέ τήν «κοσμική Πεντηκοστή» τῶν ἀπαρχῶν. Καί ὅλα ἀποκορυφώνονται στήν εὐχαριστιακή μεταμόρφωση, κατά τήν ὁποία ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος βρίσκουν τήν πλήρωσή τους γινόμενοι, ὑπό τήν πνοή καί τό πῦρ τοῦ Πνεύματος, τό σῶμα καί τό αἷμα τοῦ Χριστοῦ (...).

Ἐκεῖνος πού μεταλαμβάνει τῶν τιμίων δώρων πρέπει νά γίνη πιά ἓνας ἄνθρωπος πού καθαγιαίνει τό περιβάλλον του. Στήν Ὀρθοδοξία, ἡ μυστική ὁδός προϋποθέτει μία ἀναγκαία βαθμίδα ἐνεργοῦ θέασης τῆς φύσης, μία θέα τῶν «μυστηρίων τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ, τῆς κρυμμένης μέσα στά ζωντανά πλάσματα καί στά πράγματα» —γιά νά θυμηθῶ τό μεγάλο Ἀραβα μυστικό, τόν Ἅγιο Ἰσαάκ τόν Σῦρο. Ἐνας ἄλλος Χριστιανός, ἀραβικῆς καί αὐτός καταγωγῆς, ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, ἐρμηνεύει τή θέα αὐτή ὡς ἐπέκταση τῆς εὐχαριστίας: τά αἰσθητά ὄντα, λέγει, ἀποκαλύπτονται ὡς «τό σῶμα» τοῦ Κυρίου καί οἱ οὐράνιες ρίζες τους ὡς τό «αἷμα» του. Ὁ ἄνθρωπος οἰκειώνεται τήν ἐσωτερική διάσταση τῶν πραγμάτων, μετέχει στή δοξολογία τους, τήν ἀφουγκράζεται μέσα του καί τήν καθιστᾷ συνειδητή καί ὁμιλώσα (...).

Ὁ ἄνθρωπος πού εξαγιαάζεται ἀσκώντας τή «θεωρία τῆς φύσης» παύει νά ἀντικειμενοποιεῖ τό σύμπαν μέ τίς ἐπιθυμίες καί τήν τύφλωσή του. Ἡ παρουσία του ἀνακουφίζει καί εἰρηνοποιεῖ. Ἀπειρες ἱστορίες τόν δείχνουν νά ζεῖ σέ μία παραδείσια εἰρήνη μέ τά πιό ἄγρια ζῶα. Ἱστορίες πού μᾶς τίς παραδίδει ἡ λαϊκή θρησκεία,

ἀλλά, συχνά, τελείως πραγματικές, μαρτυροῦν ὅλες τήν ἴδια ἀλήθεια: ἡ «θεωρία τῆς φύσης» μεταμορφώνει τή φύση ὅχι πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς Βαβέλ ἀλλά πρὸς ἐκείνη τῆς Νέας Ἱερουσαλήμ. Ὅταν, σέ πλήρη εἰκοστό αἰώνα, ἓνας ὀρθόδοξος ἐρημίτης προσφέρει γάλα στὶς ὀχιές, «γνωρίζει» τίς ὀχιές κατὰ διαφορετικό τρόπο ἀπὸ ὅ,τι τίς γνωρίζουν οἱ ἐρευνητές (μολονότι πρόσφατα ὁ Κ. Λόρεντζ καὶ ἡ σχολή του πλησιάζουν τὰ ζῶα κατὰ τρόπο πού μοιάζει πρὸς τήν ὀρθόδοξη κοινωνία μέ αὐτά!).

Θέτω, λοιπόν, τὸ ἐρώτημα: εἶναι ἄραγε δυνατόν νά «γνωρίσουμε τὰ ὄντα» μέ τήν «καρδιά» (ἢ τὸ πνεῦμα) χωρὶς νά ἀρνηθοῦμε τή σύγχρονη ὀρθολογικότητα — ἅς ἀφήσουμε τὸν ἀντι-ορθολογισμό στὶς διάφορες σέκτες! — ἀνοίγοντάς της ὅμως ἓνα δρόμο ὥστε νά μπορέσει νά ἀναζητήσῃ, ὅπως λέγει ὁ φιλόσοφος τῆς ἐπιστήμης Edgar Morin, «μία ἀρχὴ ἐξήγησης πού νά μὴ διαλύει τὸ μυστήριο τῶν πραγμάτων»;».

Στοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἡ γνώση «τῆς δόξας τοῦ Θεοῦ πού εἶναι κρυμμένη στὰ ζωντανὰ πλάσματα καὶ στὰ πράγματα» φαίνεται ὡς ἓνα διάβημα πού ἐνώνει ἀδιάσπαστα τήν πνευματική καὶ τή διανοητική διάσταση. Στὸ τέρμα τοῦ δρόμου, οἱ δυνατότητες τοῦ λόγου ὑπερβαίνονται, καὶ αὐτό ὅχι ἀπὸ ἔλλειψη ἢ ἄρνηση φωτός — ἀπὸ σκοταδισμό — ἀλλά ἀπὸ ὑπερεκχείλιση φωτός. Γι' αὐτό καὶ οἱ πατέρες πῆραν ἀπὸ τήν ἐλληνική σκέψη τή λέξη «λόγος», ἡ ὁποία, ἂν καὶ ἔλαβε τήν προσωπική ἐννοιολογική της ἀπόχρωση ἀπὸ τὸ βιβλικό ὄρο «davar», δέν παύει νά σημαίνει τὸν «ὀρθὸ λόγον». Ἕνας ἀπὸ τοὺς σκοποὺς τῆς «θεωρίας τῆς φύσης» εἶναι ἡ ἀνακάλυψη τῶν πραγματικῶν «λόγων» τῶν ὄντων; στοὺς ὁποίους ἐκφράζεται ὁ μεγάλος «Λόγος» τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ ἡ ἀναζήτηση, ἐπομένως, δέν περιφρονεῖ, ἀλλά, ἀντιθέτως, εἶναι ἡ

δύναμη πού φωτίζει τόν ανθρώπινο πολιτισμό, είτε πρόκειται για τέχνη είτε για έπιστήμη.

Τήν έπομένη τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, σέ μία χώρα τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, μερικοί νέοι ὀρθόδοξοι φυσικοί έπιστήμονες, ὅπως ἔμαθα, προσεύχονταν επικαλούμενοι τό Ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ κατά τή διάρκεια τῶν έρευνῶν τους. Ὅπως ὁμως παρατηρεῖ ὁ π. Λέβ Ζιλέ, «τό Ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, ἐφαρμοσμένο στά πράγματα πού βλέπουμε, γίνεται τό κλειδί πού ἀνοίγει τόν κόσμο, τό ὄργανο μιᾶς μυστικῆς προσφορᾶς, ἡ επίθεση τῆς θείας σφραγίδας πάνω σέ καθετί πού ὑπάρχει. Ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ εἶναι μία μέθοδος μεταμόρφωσης τοῦ σύμπαντος». Ἐρωτῶ, έπομένως: ἡ «κάθετη» γνώση τοῦ κόσμου —μέσω δηλαδή τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ— δέν θά ἦταν ἄραγε ἱκανή νά συμπληρώσει καί νά διορθώσει τήν «ὀριζόντια» γνώση του; Ἡ πνευματική γνώση δέν θά μπορούσε νά ἀνοίξει στήν έπιστήμη νέες διαστάσεις κατανόησης πού νά συνεισφέρουν ὀρισμένα ὄρια, μιᾶ τελικότητα, ἓνα νόημα σ' ἓνα πολιτισμό πού δέν ξέρει πιά τί νά κάνει μέ τά μέσα πού διαθέτει καί διατρέχει τόν ἔσχατο κίνδυνο;

Θά πρέπει, έπομένως, νά επανεξετάσουμε, σέ μιᾶ προοπτική μεταμόρφωσης τῆς φύσης, τά τρία παραδοσιακά μέσα ἄσκησης: τή νηστεία, τήν ἀγνεία καί τήν ἐγρήγορση.

«Ἡ τροφή», ἔγραφε ὁ π. Σέργιος Μπουλγκάκωφ, «εἶναι ἡ φυσική κοινωνία μας μέ τή σάρκα τοῦ κόσμου». Ἡ εὐλογία τῆς τροφῆς καί ὁ τρόπος πού τή χρησιμοποιοῦμε ἀφοροῦν, έπομένως, τή ζωή τοῦ κόσμου καθῶς καί τήν κοινωνία, τῆς ὁποίας ὁ μόχθος καί οἱ ἀνάγκες μεταμοσχεύονται πάνω στόν κορμό αὐτῆς τῆς ζωῆς.

* Ἡ νηστεία, δηλαδή ὁ ἐκούσιος περιορισμός τῶν ἀναγκῶν, μᾶς ἐπιτρέπει νά ἐλευθερώσουμε —μερικῶς βέβαια— τήν ἐπιθυμία ὥστε νά μπορέσει νά ξαναβρεῖ τόν ἀρχικό χαρακτήρα της πού

είναι ἐπιθυμία Θεοῦ καί ὑποδοχή τοῦ ἀδελφοῦ. Γιά τούς μοναχούς ὅλο τό χρόνο καί γιά τούς ὑπόλοιπους τουλάχιστον κατά τή Σαρακοστή, ἡ ἀποχή ἀπό τροφή αἱματηρή, ἀπό τή σάρκα τῶν θερμοαίμων ζώων, περιορίζει τή σχέση θανάτου πού ἔχουμε πρός τόν κόσμο. Τό πνεῦμα τῆς νηστείας, πού θά πρέπει νά διασώσουμε σήμερα σέ ὅλο τόν πολιτισμό μας, συνίσταται στό πέρασμα ἀπό μία σχέση «αἱματοποίησης» μέ τή φύση σέ μία σχέση οἰονεῖ εὐχαριστιακή.

Ἀφετέρου, μᾶς λέγει ἡ παράδοση, ἡ νηστεία εἶναι ἀδιαχώριστη ἀπό τό ἔλεος καί τή μοιρασιά. Οἱ πατέρες ἔχουν ὑπογραμμίσει ὅτι τά ὑλικά στοιχεῖα περνοῦν ἀδιάκοπα ἀπό ἓνα σῶμα στό ἄλλο καί ὅτι τό σύμπαν, κατ' αὐτόν τόν τρόπο, δέν εἶναι παρά ἓνα καί μόνο σῶμα, τό σῶμα τῆς ἀνθρωπότητας. Γι' αὐτό καί —σύμφωνα μέ αὐτούς— ἡ γῆ ἀνήκει ἀποκλειστικά στόν Θεό καί οἱ ἄνθρωποι εἶναι μόνο οἱ διαχειριστές της, τά δέ προϊόντα της, κατά τήν ἐπέκταση τῆς εὐχαριστιακῆς κοινωνίας ἐκτός τοῦ λειτουργικοῦ χώρου, σύμφωνα δέ πάντοντε πρός τό πνεῦμα τῆς νηστείας, θά πρέπει νά ὑποβληθοῦν σέ μία εὐεργετική κυκλοφορία, μία δίκαιη κατανομή. Μία κοσμολογία μεταμόρφωσης εἶναι, ἐπομένως, ἀδιαχώριστη ἀπό μία κοινωνιολογία τήν ὁποία θά πρέπει συνεχῶς νά ξαναανακαλύπτουμε καί νά ἐφαρμόζουμε σέ ὅλες τίς συγκεκριμένες περιστάσεις τῆς ἱστορίας.

Μέσα σέ ἓνα τέτοιο πνεῦμα νηστείας καί βαθειᾶς συμπάθειας πρός τή φύση καί τόν ἀδελφό —τόν ἀδελφό, σήμερα, στή διάσταση τοῦ πλανήτη μας— οἱ Χριστιανοί θά πρέπει νά ἀντιμετωπίσουν τή σημερινή παράλογη κατάσταση πού συνίσταται στό ὅτι ἡ διαφήμιση πολλαπλασιάζει τίς τεχνητές ἀνάγκες στούς μέν ἐνῶ τόσοι ἄλλοι πεινοῦν, καθώς καί στό ὅτι ἡ χημεία καί ἡ βιολογία

«ἐξάπτουν» μέ τά λιπάσματα τή γῇ ἐδῶ, ἐνῶ ἄλλοῦ ἡ ἔρημος συνεχίζει νά ἀπλώνεται...

Ὡς πρός τήν ἀγνεία, αὕτη προσπαθεῖ νά μεταμορφώσει τή ζωή τοῦ κόσμου ἐνσωματώνοντας τόν ἔρωτα στή «συνάντηση» μέ τόν ἄλλο, εἴτε πρόκειται, στήν περίπτωση τῆς μοναστικῆς ἄσκησης, γιά ἄμεση συνάντηση μέ τό ἀπόλυτο, εἴτε, στήν περίπτωση τῆς ἄσκησης στά πλαίσια τοῦ γάμου, γιά μία φιλία καί μία βαθειά στοργή ἀνάμεσα σέ δύο ἀνθρώπους. Μία τέτοια σταύρωση τοῦ κοσμικοῦ ἔρωτα σέ τρόπο ὥστε νά μπορέσει νά μετασχηματισθεῖ σέ ἀναγεννητική δύναμη θά ἦταν ἱκανή, ὅπως γράφει ὁ Βλαδίμηρος Σολοβιῶφ στό βιβλίο του «Τό νόημα τῆς ἀγάπης», «νά παραγάγει ἢ νά ἐλευθερώσει πραγματικά πνευματο-σωματικά ρεύματα πού νά καταλαμβάνουν σταδικά τό ὑλικό περιβάλλον καί νά τό ἐκπνευματώνουν. Ἡ δύναμη πού εἶναι ἀναγκαία γι' αὕτη τήν πνευματο-σωματική δημιουργία προέρχεται ἀπό τή “μετάνοια” τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή τή στροφή πρός τό “ἐσωτερικό” τῆς ἐρωτικῆς δύναμης».

Ἡ ἀγνεία μᾶς ἐπιτρέπει νά ἀνακαλύψουμε καί νά σεβασθοῦμε τή μυστηριώδη θηλυκότητα τῆς γῆς. Τώρα πού ἡ τεχνική, ἐπεκτείνοντας τίς βιβλικές της καταβολές, μᾶς ἀπέκοψε ἀπό τά γήινα σπλάγχνα, θά πρέπει νά συνάψουμε μέ τή γῇ ἓνα συμβόλαιο γάμου. Κατά τό πρῶτο ἥμισυ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα ἡ ρωσική «σοφιολογία» προσπάθησε νά ἐκφράσει τήν ἰδέα αὕτη τιμώντας τή Σοφία, πού, ὅπως τό «αἰώνιο θῆλυ» σ' ἓνα πολύ λίγο γνωστό ποίημα τοῦ Τεγιάρ ντέ Σαρντέν, «τοποθετημένη ἀνάμεσα στόν Θεό καί τή γῇ ὡς κοινό πεδίο ἑλξης, τοὺς κάνει νά ἔλθουν, γεμάτοι πάθος, ὁ ἓνας πρός τόν ἄλλο».

Ὡς πρός τήν ἐγρήγορηση, αὕτη ἀρνεῖται τίς διάφορες εἰδωλολατρίες πού κλείνουν τό βλέμμα μας πρός τήν ἀλήθεια τῶν πραγμά-

των και ἐγκαθιδρύουν μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου μία σχέση ἀλληλοφαγίας. Ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει στή νεώτερη ἐποχή μία τυφλή βούληση δύναμης κατὰ τὴν ἄσκηση τῆς γνώσης καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἐξουσίας. Ἡ ἐπιστήμη δὲν συγκράτησε ἀπὸ τὰ πράγματα παρά μία ποσοτικοποιούσα ἀφαίρεση καὶ ἡ τεχνικὴ κατάντησε νὰ γίνει ἡ μοίρα μας. Ἡ ἐγρήγορη μᾶς καθιστᾷ προσεκτικούς στήν ταπεινὴ καὶ θερμὴ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, προσωρινὴ βέβαια, μέσα ὅμως ἀπὸ τὴν ὁποία βλέπουμε νὰ ἔρχεται πρὸς ἐμᾶς ὁ Ἀναστάς, στὸν ὁποῖο ὅλα εἶναι ζωντανὰ γιὰ πάντα. Ἐνα μῆλο μπορεῖ νὰ εἶναι γιὰ μένα, ἂν πεινῶ, ἓνα ἀπλό μέσο γιὰ νὰ κορέσω τὴν πείνα μου· γιὰ ἓνα στατιστικολόγο, ἓνα οἰκονομικὸ δεδομένο. Ὅμως ὁ ζωγράφος Σεζάν μὲ μαθαίνει νὰ τό κοιτάζω διαφορετικὰ, σάν μία μακρινὴ ἀλλὰ ὑπαρκτὴ ἀνταύγεια τῆς «εἰκόνας», μέσα ἀπὸ τό ἐσωτερικὸ φῶς τῆς ὁποίας ἡ ἐγρήγορη μὲ ὁδηγεῖ νὰ κοιτάζω τὸν κόσμο. Ἐννοοῦμε ἔτσι πῶς τό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ διαφαίνεται μέσα στήν εἰκόνα μὲ ὅλο τὸν πόνο καὶ ὅλη τὴ δόξα του. Καὶ θὰ πρέπει νὰ ἐκλέξουμε: εἴτε νὰ προσθέσουμε καὶ ἐμεῖς κάτι σ' αὐτόν τὸν πόνο εἴτε νὰ πολλαπλασιάσουμε αὐτὴ τὴ δόξα.

Γ'. Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

Εἶμαι καὶ ἐγὼ πεπεισμένος ὅτι μόνη ἡ βιβλικὴ ἀποκάλυψη κατέστησε δυνατὴ τὴ σύγχρονη ἐπιστήμη καὶ τεχνολογία. Αὐτὴ, πράγματι, προϋποθέτει ὅτι ὁ κόσμος ὑπάρχει, ὅτι εἶναι μία βασικὰ ἀγαθὴ δημιουργία, γιὰ τὴν ὁποία ὁ προσωπικὸς Θεὸς καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο προσωπικὰ ὑπεύθυνο. Ἐνας μεγάλος ὀρθόδοξος μαθηματικός, φυσικὸς καὶ φιλόσοφος τῆς θρησκείας, ὁ π. Παῦλος Φλωρένσκυ, ἔγραφε: «Μόνο ὅταν [δηλαδή μὲ τὴν ἀποκάλυψη αὐτὴ] οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔβλεπαν πιά στό δημιουργημένο κόσμο ἀπλῶς καὶ

μόνο τό κέλυφος τοῦ δαιμονικοῦ, ἓνα εἶδος ἀπορροῆς καί ἀντικατοπτρισμοῦ τῆς θεότητος, ὅπως π.χ. τό οὐράνιο τόξο σέ μία σταγόνα νεροῦ, μόνο τότε ὁ ἄνθρωπος μπόρεσε νά συλλάβει τόν κόσμο ὡς δημιουργήμα τοῦ Θεοῦ, αὐτόνομο ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξή του, τὴ δικαίωσή του καί τὴν εὐθύνη πού συνεπάγεται». Καί ὅταν ἀκόμη οἱ ἄνθρωποι ὑπέταξαν αὐτό τό δημιουργήμα στό θάνατο, ὁ Θεός τό στερέωσε μέ τὴ σοφία του, τό ἐτοίμασε καί τό ὠρίμασε γιὰ τὴν ἐνσάρκωσή του. Ἐν Χριστῷ κάτω ἀπὸ τὴν πνοή τοῦ Πνεύματος, ἡ εὐθύνη τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαταστάθηκε καί ὁ ἄνθρωπος ξαναβρῆκε τὴν κλήση του ὡς δημιουργημένος δημιουργός πού συνεργάζεται στό ἔργο τοῦ Θεοῦ. Στό κατώφλι τῆς νεώτερης ἐποχῆς ἀκοῦμε τὸν Λούθηρο νά βεβαιώνει ὅτι «ὁ Θεός εἶναι παρὼν ἀκόμη καί στὰ ἐντόσθια ἐνός ψύλου», καί τὸν Κέπλερο, ἓνα ἀπὸ τοὺς θεμελιωτές τῆς ἐπιστημονικῆς ἀστρονομίας, ὅτι «τα ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀξίζουσιν νά τὰ θεωρεῖ κανεῖς» (...).

Καί, κυρίως, ὁ Χριστιανισμός ἔσπρωξε τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὰ ἐμπρός, γιὰ τὴν ὕστατη φάση τῆς κοσμογένεσης, μέ τὴν ἀποστολή νά ἐξερευνήσῃ καί νά ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνη τῆς δημιουργίας, ἀπὸ τό ἄτομο ὡς τό νεφέλωμα. Ἀπὸ τὴν κλήση τοῦ Ἀβραάμ καί τό Ζωοποιό Σταυρό, ὁ κόσμος δέν μπορεῖ πιά νά κλειστεῖ στὸν ἑαυτό του· τὸν διαπερνᾷ ἀπὸ τό ἓνα ἄκρο μέχρι τό ἄλλο μία ἔνταση πρὸς τὰ ἔσχατα. Ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη καί τεχνικὴ εἶναι ὁ καρπὸς αὐτοῦ τοῦ ἀνοίγματος καί αὐτῆς τῆς περιπέτειας· ξεκίνησαν ἀπὸ μία ἀρχὴ γιὰ νά ὀδεύσουν δέν ξέρεῖ κανεῖς πρὸς τὰ ποῦ· γεννήθηκαν ἀπὸ τὴ μέχρι παραφροσύνης ἀγάπη ἐνός Θεοῦ πού μᾶς ἐλευθέρωσε πεθαίνοντας ὁ ἴδιος δοῦλος πάνω στό σταυρό.

Σήμερα, ἡ γῆ δέν περιβάλλει πιά τὸν ἄνθρωπο μέ τὴν πνιγηρὴ καί γόνιμη μητρότητά της. Ὁ ἄνθρωπος ἔκοψε τὸν ὁμφάλιο λώρο, μπορεῖ νά χωριθεῖ ἀπ' αὐτή, νά ταξιδεύσῃ στὴ στρατόσφαιρα,

νά παραμείνει στό διάστημα, νά περπατεῖ πάνω στό φεγγάρι, νά στέλνει πυραύλους στόν Ἄρη. Τί θά σημαίνει, τότε, στό ἐξῆς ἡ γῆ γι' αὐτόν; Ἕνα πράγμα, μία συλλογή πραγμάτων, ἓνα εἶδος δεξαμενῆς πού γιά ἓνα μεγάλο διάστημα φαινόταν ἀνεξάντλητη ἀλλά πού σήμερα ἀπειλεῖται ἀπό ἄπειρες μορφές ἑλλειψης ἰσοροπίας καί θανάτου; Στήν ἄμεση γειτονιά μας τό δάσος πεθαίνει κάτω ἀπό τίς «ὄξυνες βροχιές», τό δάσος, αὐτός ὁ ναός τῶν ἀπαρχῶν... Γιατί; Πῶς φθάσαμε ὥς ἐκεῖ; Ὁ Χριστιανισμός ἔδιωξε τό «ἱερό» ἀπό τόν κόσμο, τό ἔπραξε ὁμως γιά νά τόν ἁγιοποιήσει. Μήπως, λοιπόν, πρόδωσε τήν κοσμική ἀποστολή του, μήπως παραιτήθηκε ἀπό τό χρέος του;

Ὁ χωρισμός τῆς χριστιανικῆς Δύσης ἀπό τή χριστιανική Ἀνατολή κατὰ τό δεύτερο ἥμισυ τοῦ Μεσαίωνα μετέβαλε βαθύτατα τό πνευματικό πλαίσιο, μέσα στό ὁποῖο ἀναπτύχθηκε ἡ τεχνολογία. Ἡ ἀντιοχειανή περίοδος, ιδίως στή συριακή της διάσταση, εἶχε ἐπεξεργασθεῖ μία πραγματική κοσμική «συμπάθεια», μία ἄπειρη συμπόνοια π.χ. γιά τό ζωϊκό βασίλειο. «Τί εἶναι μία καρδιά πού συμπονεῖ;» ρωτοῦσε ὁ Ἅγιος Ἰσαάκ ὁ Σῦρος. Καί ἰδού ποιά εἶναι ἡ ἀπάντησή του: «Εἶναι μία καρδιά πού φλέγεται γιά ὅλη τή δημιουργία... γιά τά πουλιά, γιά τά ζῶα τῆς γῆς... γιά ὅλη τήν κτίση. Ὅταν τά σκέπτεται, ὅταν τά βλέπει, τά μάτια γεμίζουν ἀπό δάκρυα. Τόσο δυνατή, τόσο βίαιη εἶναι ἡ συμπόνοια αὐτή, πού ἡ καρδιά ραγίζει ὅταν βλέπει τό κακό καί τόν πόνο ἀκόμη καί τοῦ πιό ταπεινοῦ πλάσματος. Γι' αὐτό καί προσεύχεται ἀκόμη καί γιά τά φίδια, μέ αὐτή τήν ἀπέραντη συμπόνοια πού φουσκώνει τήν καρδιά καί πού δέν γνωρίζει ὅρια, γιατί αἰσθάνεται ὄντας ἡ ἴδια “κατ' εἰκόνα Θεοῦ”».

Ἡ ἀντιοχειανή περίοδος εἶχε ἐπίσης ἐπεξεργασθεῖ, ἀπό τόν ἑβδομο ἤδη αἰῶνα, μέ τόν Ἅγιο Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό, μία θεο-

λογία τῶν θείων ἐνεργειῶν πού ξεχειλίζουν ἀπό τόν Ἀναστάντα καί μεταμορφώνουν τήν ὕλη: «Οὐ προκυνῶ τῇ ὕλῃ, προσκυνῶ δέ τόν τῆς ὕλης δημιουργόν, τόν ὕλην δι' ἐμέ γενόμενον». Καί ἄλλου: «Τήν ὕλην σέβω καί δι' αἰδοῦς ἄγω, δι' ἧς ἡ σωτηρία μου γέγονεν, ὡς θείας ἐνεργείας καί χάριτος ἔμπλεων».

Ἡ θεολογία καί ἡ πνευματική θεώρηση τῶν θείων ἐνεργειῶν βρῆκαν τήν πλήρη ἀνάπτυξή τους στό Βυζάντιο τοῦ δέκατου τέταρτου αἰώνα, χάριε στόν Ἅγιο Γρηγόριο τόν Παλαμᾶ. Ὅσοι θαύμασαν τίς πρῶτες νωπογραφίες τοῦ Μυστρᾶ ἢ τήν «Εἰς Ἄδου Κάθοδον» στήν παλαιά ἐκκλησία τῆς Χώρας στήν Κωνσταντινούπολη, θά πρέπει νά διαισθάνθηκαν, μέ τή βοήθεια τῆς τέχνης, τί θά μποροῦσε νά εἶναι μία Ἀναγέννηση ἐμπνευσμένη ἀπό τή μεταμόρφωση, στά πλαίσια τῆς ὁποίας τό ἀνθρώπινο θά ἔβρισκε τόν ἑαυτό του, ἀναλαμβάνοντας τήν εὐθύνη γιά τόν κόσμο χωρίς ὅμως νά χωρισθεῖ ἀπό τό θεῖο. Μόνο πού, δυστυχῶς, τό Βυζάντιο δολοφονήθηκε. Καί ἂν ὁ Οὐμανισμός του πέρασε στή Δύση καί γονιμοποίησε τήν ἰταλική καί τή γαλλική Ἀναγέννηση μέ τούς Ἑλληνες λογίους πού εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ, ἡ θεολογία καί ἡ πνευματικότητα τῶν θείων ἐνεργειῶν, τό νόημα τῶν μυστηριακῶν δυνατοτήτων τῆς ὕλης, ἂν δέν λησμονήθηκαν τελείως, θάφτηκαν ὅμως σέ μερικά μοναστήρια χωρίς νά βροῦν ἀπήχηση στόν πολιτισμό καί τήν ἱστορία.

Ὡς πρός τό δυτικό Χριστιανισμό, παρόλο πού ἔδωσε τήν κύρια ὥθησή τους στή νεώτερη ἐπιστήμη καί τεχνολογία, δέν ὑπῆρξε ἱκανός νά τίς φωτίσει καί νά τίς προσανατολίσει σωστά. Ἡ σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλη —πού, χαρακτηριστικά, μεταβιβάσθηκε στή Δύση ἀπό τό Ἰσλάμ, μία θρησκεία πού ἀγνοεῖ τήν ἐνσάρκωση— κατέστησε δύσκολη ἂν ὄχι γιά τούς μυστικούς —πού αὐτοί ὁμῶς μιλοῦν μιά ἄλλη γλῶσσα— τουλάχιστον γιά ὅλους τούς ἄλλους τήν

έκφραση τῆς κοινωνίας τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό καί τοῦ ἑξαγιασμοῦ τοῦ κόσμου. Ἄν ἡ ὑφή τῆς κτίσης δέν ἀπορρέει πιά ἀπό τή διαφάνειά της, ἡ κτίση ἀπομονώνεται, γίνεται ἀπλό ἀντικείμενο στό ἔλεος τῆς λογικῆς καί τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν.

Τό κοσμικό νόημα τῆς Ἀναγέννησης βρέθηκε, ἔτσι, νά εἶναι ἐγκαταλειμμένο ἀπό τό Χριστιανισμό. Ἡ θρησκεία τοῦ «ὁ Θεός καί ἡ ψυχή μου» ὑπερίσχυσε, ἐνῶ συγχρόνως, ἀνεπτυγσώταν στόν Πουριτανισμό καί τά ἀνάλογα πρὸς αὐτόν καθολικά φαινόμενα μία ἠθική τῆς δράσης, τῆς κατάκτησης, πού συνελάμβανε τή βασιλεία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στή φύση ὡς μία ἀπλή καί στυγνή κυριαρχία. Ὡς συνέπεια ἐμφανίσθηκε τότε μία διάσταση τοῦ κόσμου, ἡ ὁποία ἔγινε εὐκόλα λεία ἐνός ἀποκρυφισμοῦ πού γρήγορα ἐκκοσμικεύθηκε παίρνοντας τή μορφή μιᾶς θέλησης γιά δύναμη. Ἄς ἀναλογισθοῦμε τίς ἀποκρυφιστικές ἀπαρχές τοῦ «φασουστικοῦ» θέματος καί τό παράξενο νῆμα πού συνδέει τίς ἀξιώσεις τῆς σύγχρονης βιολογίας μέ τά ἀποκρυφιστικά ὄνειρα τοῦ «homunculus» —δηλαδή τοῦ ἀνθρώπινου τύπου πού παράγεται στά ἐργαστήρια τῶν μαθητευομένων μάγων.

Πραγματικά, ὅταν ἡ φύση δέν μεταμορφώνεται, παραμορφώνεται. Σήμερα δέ, ἀκριβῶς, ἀπειλούμαστε τόσο ἀπό τή «βαρβαρότητα» ὅσο καί ἀπό τήν αὐτοκτονία τοῦ εἴδους μας. Λέγοντας «βαρβαρότητα» ἐννοῶ τό μετασχηματισμό τῆς τεχνικῆς σέ ἀναπόφευκτη μοίρα —ὅπως εἶναι, ἀκριβῶς, ὁ θάνατος. Μοίρα πού συνίσταται στό νά πράττουμε ὅλα ὅσα μπορούμε χωρίς νά ἀναρωτιώμαστε πιά γιά τίς συνέπειες, π.χ. —γιά νά ἀναφέρω ἓνα ἰδιαίτερα φοβερό παράδειγμα— τή γέννηση παιδιῶν ἀπό ἄγνωστο πατέρα καί πολλαπλές μητέρες. Ὡς πρὸς τήν αὐτοκτονία τοῦ εἴδους μας, ἀρχίζουμε νά διαβλέπουμε τή δυνατότητά της ἀνάμε-

σα από τό Τσερνομπίλ καί τίς μεγάλες οικονομικές εταιρείες πού καταστρέφουν τό δάσος τῆς Ἀμαζονίας...

Ὅμως, τήν ἴδια αὐτή στιγμή, ὁ Χριστιανισμός, παρόλη τήν κατάρρευση τῶν χριστιανικῶν ὀνομαζομένων κοινωνιῶν — ἤ, ἴσως, ἀκριβῶς ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς κατάρρευσης — γνωρίζει μία κάθαρση καί μία ἐμβάθυνση, καθῶς καί μία συνάντηση καί ἐπικοινωνία μεταξύ τῆς μυστικῆς κληρονομιάς τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς δυτικῆς ἔννοιας τῆς ιστορικῆς εὐθύνης. Φαίνεται ὅτι ἔφτασε ἡ στιγμή γιά μία «στράτευση» τῶν Χριστιανῶν γύρω ἀπό τό στόχο τῆς «διάσωσης τῆς δημιουργίας».

Μόνο ἡ ἀνώτερη νοητική δύναμη, ἡ δύναμη τοῦ πνεύματος, μάλιστα δέ τοῦ πνεύματος ἐνωμένου μέ τήν καρδιά — γιά νά χρησιμοποιήσω τή γλώσσα τῆς ὀρθόδοξης ἄσκησης — μπορεῖ νά ἀντιμετωπίσει τήν πρόκληση τῆς τεχνολογίας. Ἡ ἄσκηση εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά πολεμήσουμε ἐναντίον τῶν ἐνστίκτων τῆς ἀρπακτικότητας, τῆς τυφλῆς θέλησης γιά δύναμη ἢ καί τῆς φυγῆς στόν ἡδονισμό καί στόν ἀπατηλό κόσμο τῆς τηλεόρασης, μέ τήν ἐλπίδα νά ξεχάσουμε ἔτσι τό ἄγχος τῆς ἀρρώστιας καί τοῦ θανάτου. Ἡ ἄσκηση εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά δημιουργήσῃ τή βαθιά αὐτή συμπάθεια μέ τή φύση πού τόσοι νέοι διαισθάνονται σήμερα, αὐτοί πού δέν ἔχουν ἄλλο δρόμο πρός τό μυστήριο ἀπό τήν ὁμορφιά τοῦ κόσμου — μία συμπάθεια πού, μόνη αὐτή, μπορεῖ νά φράξῃ τό δρόμο πρός τή «βαρβαρότητα», τή δολοφονία τοῦ ζωικοῦ καί φυτικοῦ βασιλείου. Σέ μία ἐποχή ὅπου τά ζῶα πού ἐκτρέφουμε γιά τό κρέας ἢ τό γάλα τους μεταμορφώνονται σέ τέρατα ἀπό τίς γενετικές παρεμβάσεις μας, καλᾶ θά κάναμε νά βάλουμε τοὺς μαθητές νά ἀποστηθίσουν τόν ὕμνο στήν ἀγελάδα τοῦ Γκάντι, τήν ἀγελάδα, «αὐτό τό ποίημα ταπεινότητας», ὅπως γράφει, πού συμβολίζει ὅλη τή μητρική γονιμότητα τοῦ κόσμου πού βρίσκεται

σα από τό Τσερνομπίλ και τίς μεγάλες οίκονομικές εταιρείες πού καταστρέφουν τό δάσος τής Άμαζονίας...

Όμως, τήν ίδια αὐτή στιγμή, ὁ Χριστιανισμός, παρόλη τήν κατάρρευση τῶν χριστιανικῶν ὀνομαζομένων κοινωνιῶν —ή, ἴσως, ἀκριβῶς ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς κατάρρευσης— γνωρίζει μία κάθαρση καί μία ἐμβάθυνση, καθῶς καί μία συνάντηση καί ἐπικοινωνία μεταξύ τῆς μυστικῆς κληρονομιάς τῆς Ἀνατολῆς καί τῆς δυτικῆς ἔννοιας τῆς ἱστορικῆς εὐθύνης. Φαίνεται ὅτι ἔφτασε ἡ στιγμή γιά μία «στράτευση» τῶν Χριστιανῶν γύρω ἀπό τό στόχο τῆς «διάσωσης τῆς δημιουργίας».

Μόνο ἡ ἀνώτερη νοητική δύναμη, ἡ δύναμη τοῦ πνεύματος, μάλιστα δέ τοῦ πνεύματος ἐνωμένου μέ τήν καρδιά —γιά νά χρησιμοποιήσω τή γλώσσα τῆς ὀρθόδοξης ἄσκησης— μπορεῖ νά ἀντιμετωπίσει τήν πρόκληση τῆς τεχνολογίας. Ἡ ἄσκηση εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά πολεμήσουμε ἐναντίον τῶν ἐνστίκτων τῆς ἀρπακτικότητας, τῆς τυφλῆς θέλησης γιά δύναμη ἢ καί τῆς φυγῆς στόν ἡδονισμό καί στόν ἀπατηλό κόσμος τῆς τηλεόρασης, μέ τήν ἐλπίδα νά ξεχάσουμε ἔτσι τό ἄγχος τῆς ἀρρώστιας καί τοῦ θανάτου. Ἡ ἄσκηση εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά δημιουργήσῃ τή βαθιά αὐτή συμπάθεια μέ τή φύση πού τόσοι νέοι διαισθάνονται σήμερα, αὐτοί πού δέν ἔχουν ἄλλο δρόμο πρὸς τό μυστήριο ἀπό τήν ὁμορφιά τοῦ κόσμου —μία συμπάθεια πού, μόνη αὐτή, μπορεῖ νά φράξῃ τό δρόμο πρὸς τή «βαρβαρότητα», τή δολοφονία τοῦ ζωικοῦ καί φυτικοῦ βασιλείου. Σέ μία ἐποχή ὅπου τά ζῶα πού ἐκτρέφουμε γιά τό κρέας ἢ τό γάλα τους μεταμορφώνονται σέ τέρατα ἀπό τίς γενετικές παρεμβάσεις μας, καλὰ θά κάναμε νά βάλουμε τοὺς μαθητές νά ἀποστηθίσουν τόν ὕμνο στήν ἀγελάδα τοῦ Γκάντι, τήν ἀγελάδα, «αὐτό τό ποίημα ταπεινότητας», ὅπως γράφει, πού συμβολίζει ὅλη τή μητρική γονιμότητα τοῦ κόσμου πού βρίσκεται

πιό κάτω από τόν άνθρωπο, όλη τήν εἰρήνη καί τή γλυκύτητα τῶν ζώων πού δέν τρώγουν ἄλλα ζῶα...

Μέ τήν ἄσκηση θά πρέπει νά συνδυάσουμε καί ἐκεῖνο πού θά ὀνόμαζα «δημιουργικό ἐξορκισμό», δηλαδή τήν κατανίκηση ἑνός ἀνομολόγητου ἀλλά πανταχοῦ παρόντος ὀλοκληρωτισμοῦ μιᾶς τεχνολογίας χωρίς σκοπό. Αὐτό δέν σημαίνει καθόλου ὅτι θά προσπαθήσουμε νά ἀπορρίψουμε ἤ νά περιορίσουμε τήν ἐπιστημονική ἐρευνα. Σημαίνει ὅτι θά ἀγωνισθοῦμε, στό ὄνομα τῆς ἴδιας αὐτῆς ἐρευνας, γιά νά τήν καταστήσουμε πιό ἀνοιχτή καί πιό προσεκτική. Σημαίνει ὅτι θά ἀγωνισθοῦμε, στό ὄνομα τῆς ἀλήθειας τῶν ὄντων καί τῶν πραγμάτων, κατά τοῦ προμηθεϊκοῦ πειρασμοῦ πού συνίσταται στή δημιουργία ἑνός κόσμου ὀλοκληρωτικά κλειστοῦ, τοῦ ὁποίου ὁ ἄνθρωπος θά ἦταν ὁ «μικρός Θεός». Αὐτό πού θά πρέπει νά κεντρίζει σήμερα τήν ἐπιστήμη, θά πρέπει νά εἶναι συγχρόνως ἡ θέληση τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἀγνώστου μέ τή βοήθεια τοῦ λογικοῦ καί ὁ σεβασμός τοῦ μυστηρίου τῶν πραγμάτων, μυστηρίου πού ἀποκαλύπτεται ὁσάκις τά θεωροῦμε «κάθετα», δηλαδή ὡς διαπερῶμενα καί φερόμενα ἀπό τό μεγάλο Λόγο τοῦ Θεοῦ (...).

Ξεκινώντας ἀπό αὐτήν τήν ἄσκηση καί αὐτόν τόν ἐξορκισμό, οἱ Χριστιανοί θά πρέπει νά καλέσουν τήν ἀνθρωπότητα νά ἐνωθεῖ μαζί τους γιά ἓνα «κοινό ἔργο», πού θά ἀποβλέπει ὄχι μόνο στή διάσωση ἀλλά, πέραν αὐτῆς, καί στήν ἀναζωογόνηση τῆς γῆς. Ἀκόμη καί οἱ πιό ἐκκοσμιευμένες κοινωνίες θά πρέπει νά ἀναγνωρίσουν ὅτι μία ἀρχή ὑπερβατικότητας εἶναι ἀπαραίτητη γιά νά ὑπάρξει γνήσια ἐκκοσμίκευση.

Αὐτή ἡ ἀρχή θά μπορούσε νά εἶναι τό πρόσωπο, τοῦ ὁποίου δέν ὑπάρχει ἄλλος ὀρισμός ἀπό τή διαπίστωση ὅτι εἶναι ἐπέκεινα κάθε ὀρισμοῦ. Ὅχι τό ἄτομο, τό ἐγκαταλελειμμένο στά καπρίτσια του, στά φαντάσματα πού τό κυνηγοῦν, στήν ἀγωνία του, ἀλλά τό

πρόσωπο πού είναι ικανό νά αὐτοξεπερασθεῖ καί νά κοινωνεῖ καί τοῦ ὁποίου ἡ εἰκόνα μᾶς παραπέμπει στήν οὐσία του, νά εἶναι δηλαδή συγχρόνως μυστήριο καί ἀγάπη, δηλαδή τριαδικότητα. Τί ἀξία θά εἶχε ἓνας κόσμος δικαιοσύνης ἂν δέν ἦταν συγχρόνως καί ἓνας κόσμος φίλων; (...)

Σ' αὐτό τό «κοινό ἔργο», τοῦ ὁποίου τήν πρωτοβουλία θά ἀνελάμβαναν οἱ Χριστιανοί, θά μπορούσαν νά συναντηθοῦν καί συνεργασθοῦν καί τά δύο «πνευματικά ἡμισφαίρια» τῆς ἀνθρωπότητας: τό ἡμισφαίριο τῆς Ἀπῶ Ἀνατολῆς, ἀπό τήν Ἰνδία ὡς τήν Ἰαπωνία, κατὰ τό ὁποῖο οἱ θεῖες ἐνέργειες πλημμυρίζουν τόν κόσμο καί καθιστοῦν τή γῆ ἱερή, ἀλλά τό ὁποῖο ἀγνοεῖ τήν προσωπική πηγή τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν καί, ἐπομένως, ἔχει τήν τάση νά παραγνωρίζει τό πρόσωπο καί τήν ἱστορία· καί τό βιβλικό σημαντικό ἡμισφαίριο πού καταφάσκει τό ἄτομο ἀλλά χωρίζει τόν οὐρανό ἀπό τή γῆ σέ σημεῖο πού νά θέλει νά κυριαρχεῖ τυφλά ἐπάνω της.

Ἡ χριστιανική ἀντίληψη τῆς Τριάδας —καί οἱ Ὁρθόδοξοι ἔχουν πολλά νά ποῦν στό σημεῖο αὐτό—, τῆς ἐνσάρκωσης, τῆς ἀκτινοβολίας τῶν τριαδικῶν ἐνεργειῶν μέσω τῆς ἐνσάρκωσης, θά ἔπρεπε, φρονῶ, νά μᾶς ἐπιτρέψει νά παρασύρουμε στό κοινό αὐτό ἔργο τόσο αὐτούς πού θέτουν τόν τόνο ἐπάνω στό θεῖο ὅσο καί αὐτούς πού θέτουν τόν τόνο ἐπάνω στό ἀνθρώπινο, τόσο αὐτούς πού ἐξαίρουν τήν ἱστορία ὅσο καί αὐτούς πού ἐξαίρουν τόν κόσμο.

Τό κοινό αὐτό ἔργο ἀναζωογόνησης θά προκαλέσει, πιστεύω, μία πνευματική ἐπανάσταση, τῆς ὁποίας οἱ ἐπιπτώσεις θά ἐνταχθοῦν σιγά-σιγά μέσα στήν κοινωνική καί οἰκονομική ζωή. Ἐμεῖς, οἱ ἄνθρωποι τοῦ τέλους τῆς δεύτερης καί τῆς ἀρχῆς τῆς τρίτης χιλιετίας, τόσο συχνά ὀρφανοί, χωρίς ἐστία καί πατρίδα, βρίσκουμε γῆ· καί ἡ Ἐκκλησία, ὅταν τήν ἐξετάσουμε στό βάθος της, εἶναι ὁ

ἴδιος ὁ κόσμος καθ' ὁδὸν πρὸς τὴ χριστοποίησίν του. Ἡ βιβλικὴ καὶ εὐαγγελικὴ ἀποκάλυψη ἔδιωξε τὸ «ἱερό» ἀπὸ τῆ γῆ ὅχι γιὰ νὰ τὴν ἐγκαταλείψει στὶς δυνάμεις τοῦ μηδενός ἀλλὰ γιὰ νὰ τὴ μεταμορφώσει. Ἡ γῆ, σήμερα, δέν εἶναι πιά ἡ παντοδύναμη Μητέρα. Ἄν ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα, ἅς εἶναι, λοιπόν, ἡ Νύμφη πού ὀφείλουμε νὰ προφυλάξουμε ἀπὸ τὸ βιασμό καὶ νὰ ὀδηγήσουμε τελικά στοὺς Γάμους τοῦ Ἀρνίου.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

[1]

Πώς νά μιλήσουμε για τόν Θεό στό σύγχρονο άνθρωπο ;

9-13

[2]

Άνάσταση: ή σημασία της για τό σύγχρονο άνθρωπο

15-61

[3]

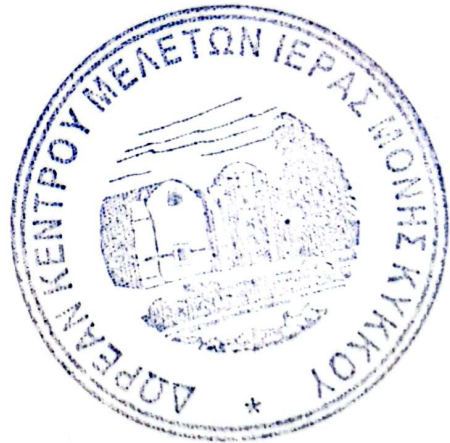
Όρθοδοξία καί διάσωση τής δημιουργίας

63-83

Πατριάρχης Αντιοχείας
Ἰγνάτιος Δ΄

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Δογμ. 1515

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Αρ. Εισ. 23068

Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου

Λευκωσία * 2003

